

Ben ik mijn lijf?

zomercursus 2024

Petra Bolhuis
www.maieutiek.nl

1

Filosofie en het lichaam

- In deze cursus gaat het over het hebben van een persoonlijkheid in relatie tot het hebben van een lichaam.
- Dat is niet het lichaam-geest dualisme waar het in de filosofie vaak over gaat.
- We zullen beginnen met de overeenkomsten en verschillen tussen deze twee vragen.

maieutiek-mei 2024 lijf_zomer

2

Descartes en Locke

- Descartes (1596-1650); Lichaam- geest onderscheid ontstaat als gevolg van de beantwoording van de vraag Wat kunnen wij (zeker) weten.
- Locke (1632- 1704); stelt de vraag naar persoonlijke identiteit.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

3

Concrete menselijke ervaringen

- In het boek van Slatman gaat het over concrete menselijke ervaringen.
- Ook nu nog vaak is denken over het brein omgeven met gedachtenexperimenten; Roald Dahl in 'William en Mary'.
- Maar we kunnen nu in een werkend brein kijken en weten daardoor iets meer over wat mensen beleven rond identiteit.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

4

Relaties met het eigen lichaam

- Lichaam als het vreemde ten aanzien van het geestelijke.
- Lichaam als het eigene.
- Verschil binnenkant van het eigene en buitenkant van het eigene.
- Moderne techniek
 - Van buitenaf kijken naar de binnenkant van mijn lijf,
 - Nieuwe onderdelen die ik kan (gaan) ervaren als mijn eigen lijf.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

5

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

6

Lichaam loos bestaan

- Heel menselijk is de ervaring dat je lichaam iets niet kan, dat jij wel wilt.
- Loskomen van het lijf lijkt dan een goed streven, maar zelfs in de artificiële wereld van het internet hebben mensen een (weliswaar zelfgekozen) lichaam.
- Merleau Ponty stelt; “ we nemen ons lichaam mee.” Wat betekent dat?

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

7

Filosofen en het lichaam

- Plato; de ziel is gekerkerd in het lichaam.
- Descartes ; lichaam is res extensa, denken staat daarbuiten is res cogitans.
- De Lamettrie; wij zijn materie.
- Maar wij hebben een lichaam én zijn een lichaam, we hebben een bewustzijn en zijn een bewust zijn. Daar gaat het nu om; hoe ervaren wij onszelf –al dan niet vrijwillig, al dan niet tijdelijk- als een bewustzijn in een lijf?

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

8

Husserl (1859-1938)

- Het bewustzijn is geen ding, maar een activiteit.
- Zintuigelijke gewaarwordingen worden pas iets voor mijn bewustzijn als ik ze 'opvat'.
- Dit is intentionaliteit (blz50)
 - intentioneel object
 - Intentionele activiteitLichaam is voor onszelf object én activiteit

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

9

Sartre (1905-1980)

- Existentie= geworpen (facticiteit) zijn én mogelijkheden hebben (vrijheid)
- Het situationeel geworpen zijn moet steeds worden ontkend (nieten/néantiser)
- Walging is gevoel dat hoort bij het ervaren dat je toevallig in het lichaam bent, dit lichaam bent en dat bewust worden kan leiden tot pijn, onvrijheid etc. juist anderen doen dat vaak. (ze benoemen je naar je lijf, maken je daarmee tot ding)

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

10

Slatman

- Visie van Sartre lijkt te stellen dat we vrijheid ervaren als we loskomen van het dingzijn, van de vreemdheid van ons lichaam.
- Maar a.h.v. voorbeelden laat Slatman zien dat vreemdheid en eigenheid geen tegenovergestelden zijn.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

11

Grenzen van het lichaam

- Meedragen van je geamputeerde botten,
- Het hebben van een nieuwe neus,
- Speeksel
- Voedsel

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

12

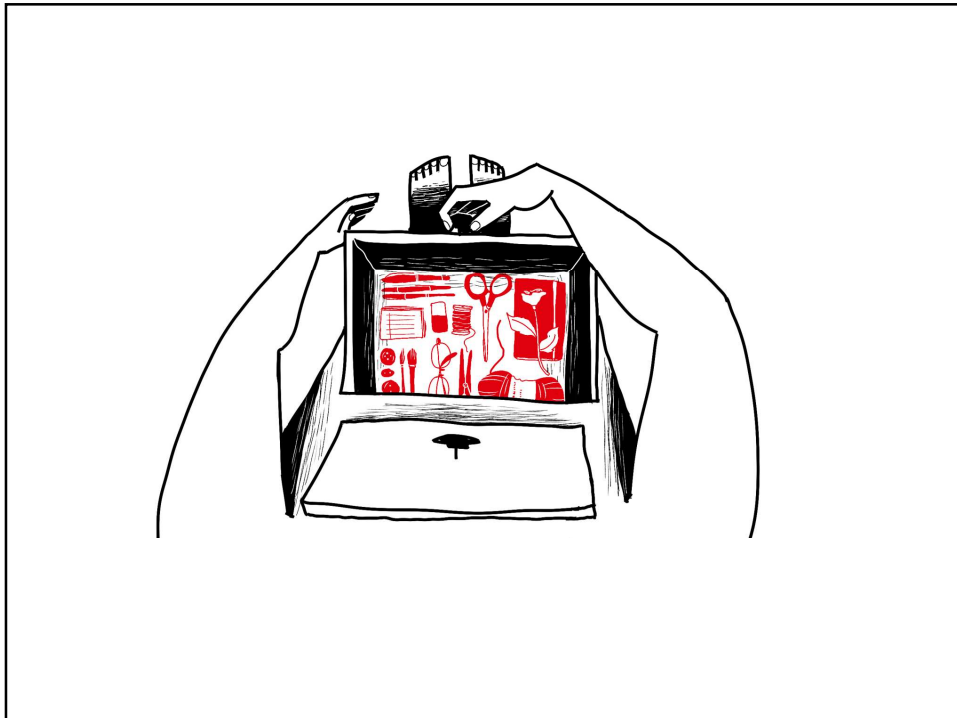
Huiswerk

- Bedenk voor morgen een paar voorbeelden van relatie met je lichaam als vreemdheid en als eigenheid. Het kan veel minder extreem dan bovengenoemde voorbeelden. Het mag over eigen ervaringen gaan, maar ook voorbeelden uit de literatuur of beeldende kunst zijn welkom.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

13

14

Grenzen van het lichaam

- Merleau Ponty zegt i.t.t. Husserl dat het niet gaat om intentionaliteit van een 'ik denk', maar om een 'ik kan'.
- Bepalend voor de ervaring 'ik kan' is een lichaamsschema dat meestal vóór-reflexief en dus onbewust aanwezig is.

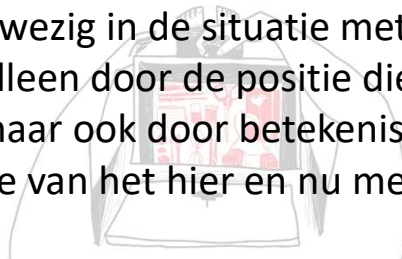
maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

15

Lichaamsschema

- Het lijf beantwoordt op een diep niveau de vraag waar ben ik, hoe ben ik in de ruimte aanwezig. De dingen zijn positioneel, wij zijn situationeel.

Wij zijn aanwezig in de situatie met een lichaam, maar niet alleen door de positie die we innemen, maar ook door betekenisverlening; de interpretatie van het hier en nu met anderen.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

16

Husserl Leib en Körper

- Leib = Bezielde realiteit
- Körper = Materie, res extensa
- Blz. 82

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

17

Voelen en zien

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

18

Conclusie Leib en Körper = eenheid

- Ik heb alleen een Leib-ervaring als ik op de één of andere manier ook een Körper-ervaring heb.
- Toch is het Körper altijd op een bepaalde manier ook een vreemdheid. Die afstand kan veranderen. (de vrouw die een nieuw gezicht krijgt en het heeft over 'de neus', terwijl haar therapie werkt aan het ervaren van 'mijn neus'.)
- Artikel over Isabelle Dinoire

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/3367041/Face-transplant-woman-struggles-with-identity.html>

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

19

Wij en ons spiegelbeeld

- We identificeren ons met ons zelfbeeld en worden ons pas na enige tijd bewust dat wij dat zijn. De uitleg van wat hier nu precies plaatsvindt is geladen met theorievorming (Freud, Lacan, de Waal)

maeutiek-mei 20

20

Spiegelen is breed begrip

- Het gaat niet om het zien van jezelf.
- Het gaat om het deelachtig worden aan een gemeenschap die inhoud geeft aan het opgesloten zijn in je eigen beleving. Je moet je bewust zijn van 'iets' en dat iets moet zich onderscheiden van het eigene.
- Het gelaat van de ander van Levinas, ambiguïteit bij de Beauvoir.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

21

Ik en dus mijzelf en de anderen

- Res cogitans van Descartes staat los van het ding-zijn, maar in de modernere zelfopvatting van Merleau- Ponty is er niet zoiets als losstaan van het zijn. Immers door de anderen kom ik in een nieuwe verhouding tot mijzelf te staan. Mijn directe intimiteit is niet meer het enige perspectief. Anderen zien dingen aan mij die ik niet zie en dát zie ik soms. De tweeheid van perspectief is er vanaf nu altijd.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

22

Met het ik-bewustzijn ontstaat de schaamte

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

23

Panopticum

- Zien zonder gezien te worden,
- De macht van de blik,
- Videocamera's overal,
- Je leven op internet,
- Tegenwoordig ; zoomcamera op afstand.
gevolg de ander lijkt ver weg, maar ziet ieder detail van jouw lijf.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

24

Waarnemen en normaliseren

- Het zelf lijkt in huidige tijd een kiezen uit mogelijkheden (Giddens 1991)
- Foucault heeft echter al laten zien dat er een vertoog ontstaat rondom het soort keuzes dat je maakt/ zou moeten maken of zelf maar kunt bedenken.
- Iets niet doen dat je 'normaler' zou maken is al bijna abnormaal geworden. Waar ligt de grens? En merken we dat dit discours verandert?

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

25

Techniek en lijf

- Vroeger was er een lijf en daarin leefde een ziel of geest en die bestuurde het lijf. Na de dood scheidden lichaam en ziel/geest en het lijf verviel tot stof.
- Nu zijn we in het westen vaak reductionistisch materialistisch d.w.z. we zijn ons lijf. Als het lijf ermee ophoudt zijn wij als geest/ziel gedoemd te verdwijnen.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

26

Wat doet dat met onze identiteit?

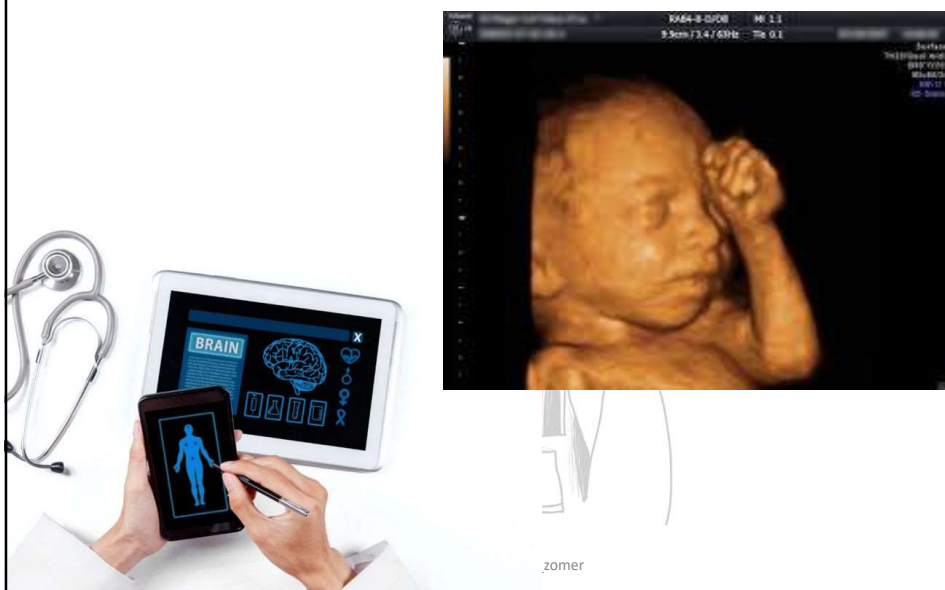
- We gaan kennis nemen van ons lijf van binnen en van buiten. Anderen weten meer van mijn lijf dan ik zelf. Ik voel me gezond, maar een bezoek aan de dokter kan me duidelijk maken dat ik dat verkeerd voel.
- De relatie met het eigen lijf is vervreemder dan ooit, juist nu we alles kunnen zien en meten.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

27

E-health en Pret-echo en smartwatch

28

Visualisering van het innerlijk leven (i.t.t. blz. 145)

- Nu al kan met gedachten een prothese aangestuurd worden, is te zien of iemand stress heeft en wat dat doet toe- of afnemen.
- Neurowetenschap gaat waarnemen welke (koop)lusten door een reclame wel of niet worden opgewekt.
- We kunnen tot 6 seconden vóórdát iemand bewust iets besluit in zijn of haar brein zien welk besluit het gaat worden.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

29

Binnen en buitenwereld

- Ik ben een ding dat zichzelf opvat als een bewustzijn met een lijf. (Dennett op blz. 154)
- Maar de scheiding binnen- buiten is permeabel.
- Ik ben een lichaam en omdat ik als lichaam mijzelf opvat als een inwendigheid (mijn binnenste) impliceert dat ook een uitwendigheid (buitenaf/ vreemdheid)

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

30

Materie en subjectiviteit

- Als je zegt alles is materie, hoe verklaren we dan het bestaan van subjectieve ervaringen, van het verschil tussen de beleving van binnenuit en van buitenaf van die materie?
- Als je zegt alles is geest, hoe verklaren we dan de gebondenheid van die vrije geest aan de beperktheid van de materiele gestalte van het lichaam?

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

31

Nancy's differentie opvatting

- 'Materie is primair niet een immanente dikte die absoluut in zichzelf gesloten is, maar zij is daarentegen allereerst het *verschil* waardoor iets of een ding mogelijk is' (Nancy 1993: 95, cursivering JS).
- Een menselijk lichaam is geen gesloten substantie, maar staat open naar de wereld en is altijd te midden van andere lichamen (dingen en mensen)

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

32

Aanraking

- Lichaam zijn = aanraking zijn (161)
- Deze uitgebreidheid is meer dan res extensa dat op zichzelf kan bestaan, hier gaat het om extensie, spreiding.
- We ervaren onszelf pas echt als we niet helemaal met onszelf samenvallen, als er de ervaring van verschil is.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

33

Verskil doet mij bestaan

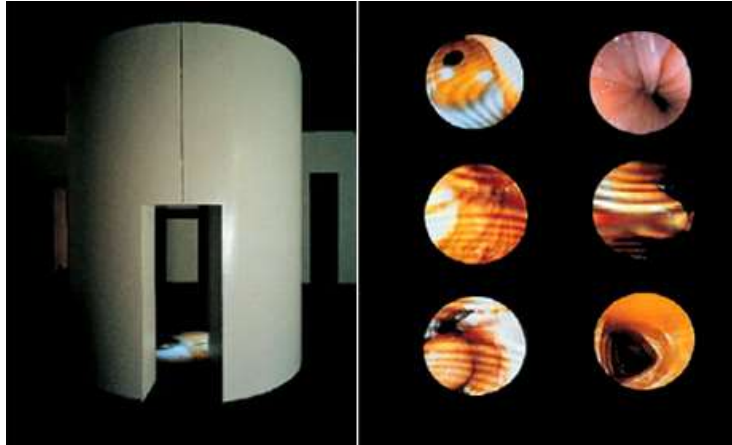
- Trek hebben, ziek zijn, pijn hebben, maar ook liefkozen, genieten, fit voelen bestaan alleen als er een verschil is. Tussen binnen en buiten, tussen vroeger en nu, tussen jouw materie en de andere(n).
- Noch de met zichzelf samenvallende materie, noch de met zichzelf samenvallende geest kan werkelijk mens zijn.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

34

Corps étranger

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

35

More is less

- Juist alles zien wat zich in mij ophoudt maakt de mens duidelijk dat er veel eigen lijf is dat geen deel uitmaakt van de eigen subjectiviteit, intimiteit of de ervaren persoonlijkheid, terwijl het wel de mogelijksvoorwaarde is voor dat alles.
- Vervreemding neemt toe door meer inzicht.
- Wat doet dat met het vertrouwen op de zelfervaring van het lichaam?

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

36

Wie was Stephen Hawking?

- Stephen Hawking gebruikt Slatman als voorbeeld. Het is niet een persoon die zich uitdrukt door een machine. De machine maakt hem tot wie hij is en beïnvloedt zijn denken.
- Maar wij zijn ook onze lichamelijke mogelijkheden en beperkingen. Wat doet dat met ons als ouder wordende mensen?

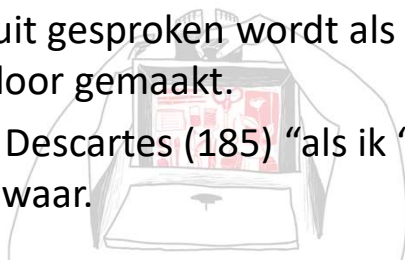

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

37

Performatief taalgebruik

- “Ik beloof”, is iets anders dan “ik lust geen worteltjes”(blz. 182). Lijkt een taaltrucje, maar is essentieel.
- Het (zelf)bewustzijn is geen ding waarover of waar vanuit gesproken wordt als ik ‘ik’ zeg, het wordt erdoor gemaakt.
- Nancy en Descartes (185) “als ik ‘ik’ uitspreek dan is dit waar.”

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

38

Rol van het spreken

- De geest of het denken wordt vaak in ons lichaam of helemaal los van het lichaam gedacht. Dan hebben we spreken als een middel om wat er al is naar buiten te brengen.
- De mond is een, misschien wel hét orgaan waar de relatie binnen buiten wordt gelegd; spreken breidt zich uit naar publieke ruimte.
- “Ik spreek dus ik ben” (blz. 191)

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

39

Vreemdheid en eigenheid

- Wat van buiten komt kan als vreemd worden ervaren en worden toegeëigend,
- Wat van binnen komt kan als vreemdheid worden ervaren en toegeëigend.
- Van prothese tot kanker
- Maar ook het voortdurende verschil tussen persoonlijkheid, identiteit en het reëel ervaren lichamelijk bestaan.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

40

Toenemende kennis en techniek

- Technieken kunnen het leven enorm verlengen.
- Technieken maken het mogelijk om van alles aan ons lichaam te veranderen waarvan we denken dat het onze persoonlijkheid niet weerspiegelt.
- Maar ondertussen doen die mogelijkheden ook iets met onze zelfopvatting en hoe we gezien worden door anderen.
- Technieken die ons langer laten leven etaleren ook de uitgestelde dood. (199)

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

41

Leibkörper

- “Typerend voor de vreemdheid van het eigen lichaam is dus dat je je daar tot kunt verhouden, en dat kan op verschillende manieren: ik kan het observeren, onderzoeken; ik kan het op een bepaalde wijze waarderen en ik kan me er wel of niet mee identificeren; ik kan er zelfs afstand van nemen.” (205)

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

42

Ik ben ik

- Het hebben van een identiteit is niet los te koppelen van het hebben van een lichaam.
- Dat lichaam is in veel opzichten te veranderen, inwisselbaar en vreemd, maar maakt onlosmakelijk deel uit van het 'ik'.
- Dat lichaam bestaat niet als materie op zichzelf, maar in relatie tot andere lichamen waarmee het in contact komt waardoor er veranderingen plaatsvinden in zowel Leib = Bezielde realiteit als Körper = Materie, res extensa

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

43

De reductie tot het lichaam

- Zo lang het leven van de geest of ziel centraal stond was het hebben van een lichaam een straf. Dat lichaam moest worden genegeerd of worden gestraft tot het zijn onwaardige inbreng zou verliezen.
- Nu leven we in het materialisme, nu zijn we ons lijf en dus moet het lijf drager zijn van onze identiteit.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer

44

Wij zijn ons lijf

- Lombroso met zijn mensentypen, rassentheorieën en schedelmetingen en etnisch profileren maken duidelijk dat de relatie lichaam- persoonlijkheid controversieel is.
- We oordelen op basis van fysieke kenmerken, maar als we dat merken gaan we direct ontkennen dat fysieke kenmerken er toe doen.

maeutiek-mei 2024 lijf_zomer